

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas

2001 m. sausio 27 d.

Nr. 19 (4)

Saturday supplement January 27, 2001

No. 19 (4)

Katalikų Bažnyčios padėtis Rytų Europoje

Prel. Jurgis Šarauskas

Pernai rudenį sukako dešimt metų, kai aš pradėjau eiti pareigas Amerikos Vyskupų konferencijoje, į kurias buvau paskirtas 1990-ųjų birželio mėnesį kelionės į Lietuvą su kardinolu Bernardinu metu. Tada Lietuva dar buvo Sovietų Sąjungos dalis, kaip ir Čekoslovakija, Jugoslavija ir Kaukazas. JAV Vyskupų konferencija, nujausdama artėjančius pasikeitimus, įkūrė programą, kuri padėtų Bažnyčiai Centrinėje ir Rytų Europoje išsivaduoti iš sovietinio šešėlio bei atstatyti pastoracinę veiklą. Kitos dvi organizacijos, panašiai veikiančios yra: „Kirche in Not“ — privati katalikiška organizacija, įsikūrusi Koenigsteine, Vokietijoje, ir „Renovabis“, kurią 1993 m. įkūrė Vokietijos vyskupai. Mūsų JAV programa padeda Bažnyčiai 26 Centrinės ir Rytų Europos šalyse, Rusijoje bei Kaukaze.

Politika

Tai, ką komunizmas paliko pasaulio istorijoje, galėtume pavadinti didžiausiu ir žiauriausiu melu. Tas palikimas dar nėra visiškai išdilis. Sugrįžusi nepriklausomybė. Atstatytas tautų suverenumas. Panaikintas centrinis planavimas. Vystoma ekonominė birža; ir visa tai įvyko per pastaruosius dešimt metų.

Vis dėlto komunizmo žalos padariniai dar pasireiškia homo sovieticus mentalitetu. Tokio mentaliteto psichologinis išsiskirtumas yra mažiau pastebimas jaunime iki 20 metų amžiaus, tačiau vyresni, ypač tie tarp 40 ir 50 m., kurie šiuo metu dominuoja vadovaujančiose pozicijose, serga homo sovieticus mentaliteto liga.

Vis dėlto didesni ar mažesni demokratiniai pasikeitimai yra stebimi visose Rytų Europos šalyse. Tačiau labai dažnai šių šalių vyriausybės yra panašios į laikinus kiautus, laukiančius, kad kas nors ki-

tas juos pripildytų tikros demokratijos. Vienose valstybėse dominuoja prezidentas ar ministrų kabinetas, kitose — daugiau galių turi parlamentas. Nepaisant šių skirtumų, daugeliu atvejų valdžia atspindi asmenybės kultą, kuris smarkiai paplitęs Rytų Europoje. Valstybių konstitucijos labiau panašėja į poeziją, perpildytą gerais ketinimais, negu į esminius ir tikrai veiksmingus valdžios dokumentus. Politinės partijos sudaromos ne pagal valdymo filosofijos principus, bet spiečiasi aplinė paskiras asmenybės. Asmenybės kulto dominavimas tuo ir pasireiškia, kad egzistuoja tiek daug politinių partijų. Nors politinės partijos Centrinėje ir Rytų Europoje galetų remtis tais pačiais idealais, tačiau dėl konfliktų ir sunkumų tarp paskirų asmenų jos dažnai susiskaldo į smulkesnes partijas.

Kaip jau minėjau, politinės partijos Rytų Europoje yra daugiau organizuojamos, vadovaujantis asmenybės kultu, negu valdymo filosofijos principais. Tokiu atveju kai ne kurios stiprios asmenybės sugėda padaryti taip, kad ne jie tarnautų Konstitucijai, bet Konstitucija jiems. Kodėl? Todėl kad silpniausia vieta Rytų Europos valdymo sistemoje yra teisėsauga. Teismai yra beveik neveiklūs.

Galima sakyti, kad pastoviausia ir dažnai stipriausia valdžios dalis Rytų Europoje yra administracinė biurokratija. Visais imanomais būdais siekdama išsilaikyti ten, kur yra, ji savaip aiškina įstatymus ir netgi pačią konstituciją. Dauguma europietiško konstitucijų yra pripildytos didingų idėjų, gražių žodžių bei puikių garantijų, tačiau realiai viską nulemia administracinė biurokratija. Ir kas blogiausia, kad joje besidarbuojantys nėra išrinkti, o išlieka valdžioje administracinės veiklos pagalba. Kitas pa-

stebėjimas, kad ne taip jau reikalingi Rytų Europos vyriausybės matome draugus, padedančius draugams.

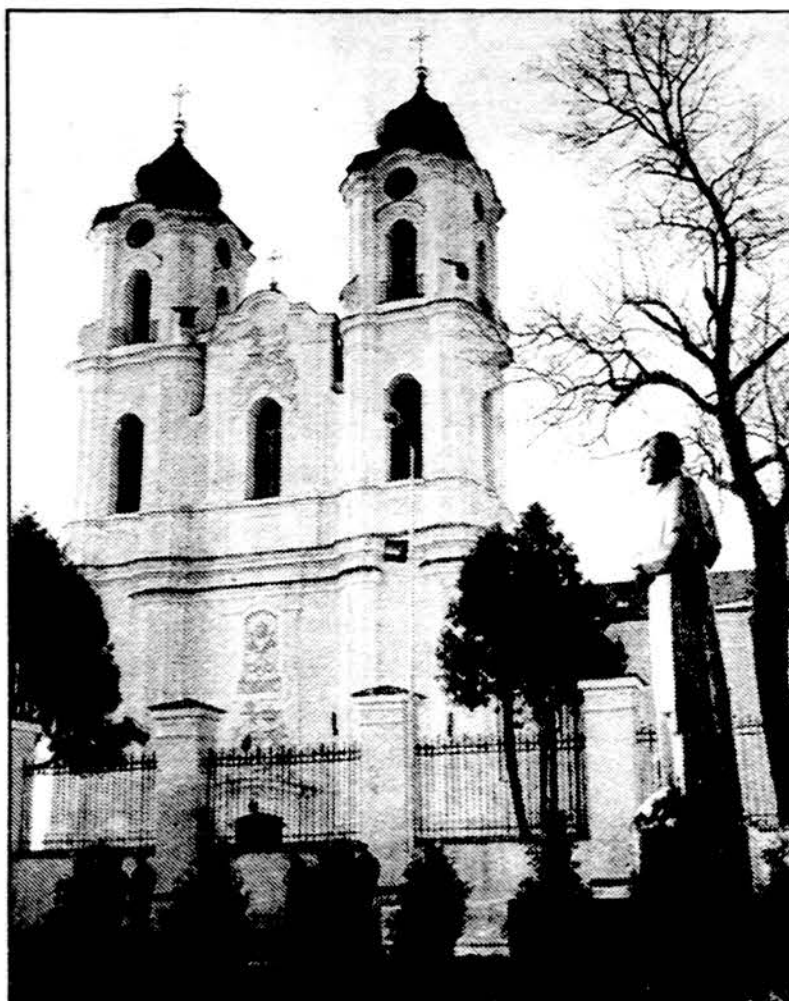
Šitokia administracinė biurokratija dar kartą pailiustruojama, kas gali atsitikti, jei nėra tvirtos teisėsaugos sistemos. Centrinėje ir Rytų Europoje dažnai randame neveiksmingus kriminalinius ir ekonominis kodeksus, lygiai kaip ir neefektyvią vykdomąją valdžią.

Kita Centrinės ir Rytų Europos kritinė politikos problema yra mokesčių sistema, kuri yra konfiskacinė ir nereali, sudaranti geras sąlygas nesąžiningumui. Daug gyventojų priversti vesti dvigubą ataskaitą — vieną oficialią, o kitą realią. Bankų padėtis ne ką geresnė. Visą susumuojant galima trumpai pasakyti, kad Rytų Europos politika yra užkrėsta asmenybės kultu, yra per daug politinių partijų, trūksta efektyvumo teisėsaugoje, yra nereali mokesčių sistema, blogai valdomi bankai bei nepakankama vidutinė klasė, kuri yra reikalinga palaikyti demokratijai.

Tokia yra politinė padėtis, kurioje Bažnyčia turi dirbti, skleidama Jėzaus Kristaus Gerąją naujieną bei kurdama Dievo Karalystę.

Ekonomika

Ekonomikos srityje Centrinė Europa yra žymiai stipresnė nei Rytų Europa — Lenkija yra stipriausia. Ekonominė bei politinė padėtis Europoje pastebimai blogesnė, nei Europos žemėlapyje žiūrime tolyn į rytus, ar žemiau į pietus: Lenkija, Čekija, Vengrija, Slovakija ir Slovenija šiuo metu laikosi geriausiai. Baltijos šalys ir Kroatija yra mažiau turtingos bei blogesnėje politinėje padėtyje. Ukraina yra dar neturtingesnė, o jos politinė padėtis dar sudėtingesnė. Likusiose — Baltarusijoje, Bulgarijoje ir Albanijoje — skurdas yra žes-

Seinų katedra su vysk. Antano Baranausko paminklu.

niau ribos, be to, šiose šalyse dar klesti politinis chaosas. Karo padariniai paralizavo Bosniją ir Serbiją. Rusija yra auka korupcijos ir mafijos, kuri daugiau ar mažiau paplitusi visoje Rytų Europoje.

Visose išvardintose valstybėse galime atrasti nedidelį, tačiau galingą ekonominį elitą, darantį visa, kas jam patinka. Šis politinis elitas neinvestuoja savo krašte, rūpinasi tik savo gerove, todėl didelė pinigų dalis, reikalinga vidaus rinkoje iškeliauja į privačius sąkaitus vakarų bankuose.

Dėl to pasireiškiantis investicijų trūkumas sukuria dvi žmonių judėjimo kryptis: daugelis bėga iš kaimų į miestus ieškodami darbo; — jauni ir išsilavinę žmonės išvyksta į Vakarus. Nereikia būti dideliu pranašu, kad matytum, jog šitoks talentų ir proto nutekėjimas labiausiai atsilieps tų šalių ateitai.

Santykiai tarp Bažnyčios ir valstybės

Bažnyčia vaidina labai svarbų vaidmenį, kovojant prieš komunizmą ir atstatant nepriklausomybę. Ji buvo energijos ir patikimumo šaltinis, siekiant laisvės. Tačiau dabar Bažnyčia patiria daug nusivylimų, turėdama reikalą su naujomis valdžiomis. Galbūt Bažnyčia tikėjosi, kad naujosios vyriausybės ją traktuos kitaip, kad bus sugrąžintos visos jos teisės bei nuosavybė. Didžioji nuosavybės dalis buvo sugrąžinta, tačiau jos stovis daugeliu atvejų — apgailėtinas.

Galima teigti, kad vyriausybės nepakankamai atlygino Bažnyčiai už padarytus nuostolius, atstatant ir kompensuojant buvusią jos nuosavybę. Tai viena priežasčių, dėl ko Bažnyčia ir toliau priversta ieškoti kitų finansinių šaltinių.

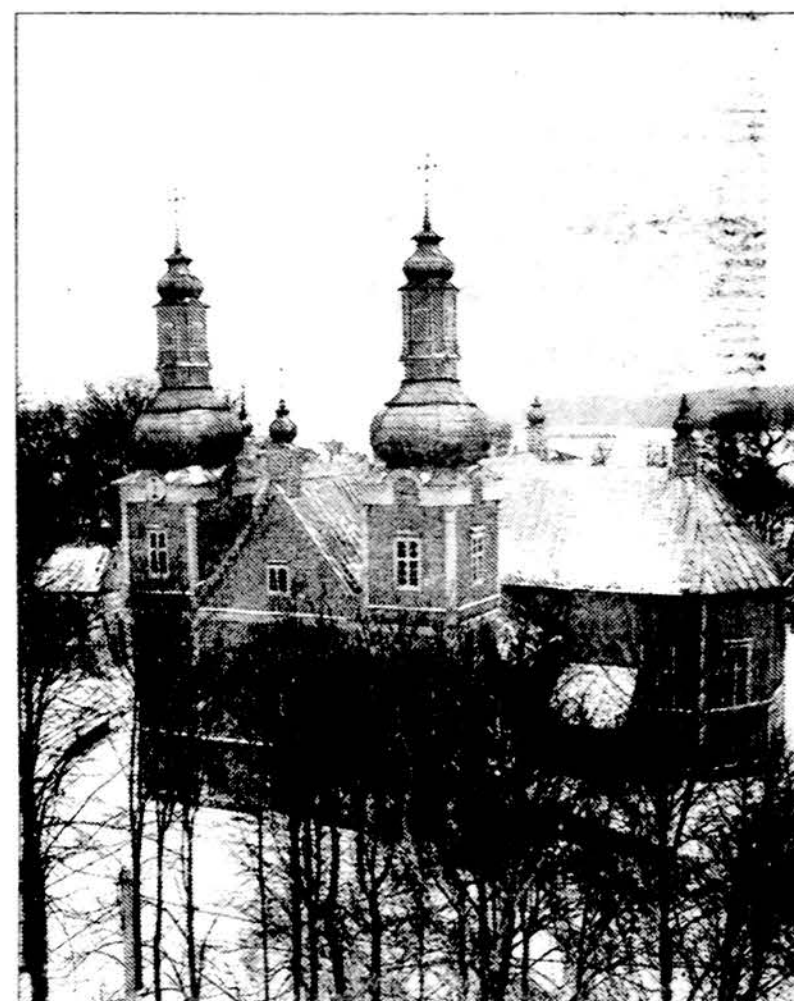
Kalbant apie teisinius dalykus, JAV Bažnyčios tiesės yra garantuojamos Konstitucijos bei saugomos teisėsaugos. Rytų Europoje Bažnyčia, kad užsitikrintų savo teises, naudoja konkordatus tarp Vatikano ir vyriausybių. Tokie susitarimai tik dar kartą parodo, kad nėra pasitikėjimo tų šalių konstitucijomis bei teisėsaugos sistema. Nors ir aišku, jog Bažnyčia tokiu būdu nori apsaugoti savo teises, tačiau konkordatai sudaro tam tikrus sunkumus. Konkordatas yra oficialus susitarimas tarp vyriausybės ir Vatikano, todėl vyriausybė paskiria šį santykių tarp Bažnyčios ir valstybės tvarkymą, kuriai ministerijai ar specialiai įsteigta. Dėl to Bažnyčiai tenka bendradarbiauti su vyriausybėmis, kurios nepakankamai atlygino už konfiskuotą Bažnyčios turtą. Tad Bažnyčios ir valstybės santykiai Centrinėje bei Rytų Europoje lieka labai problematiška sritis, nes, kol Bažnyčia priima pagalbą iš vyriausybės, ji praranda dalį savo autonomijos ir yra priversta derintis prie keičiančių spaudimų. Aš manau, kad viena priežasčių, dėl ko komunizmui taip sekėsi persekioti Bažnyčią, buvo ta, kad Bažnyčia buvo suvokiama, kaip jėgos ir turto šaltinis. Europoje, skirtingai negu JAV, Bažnyčia niekada nepasikilo tik tikinčiųjų aukomis. Ji gaudavo pajamų iš turimos žemės, miškų ir ūkių bei vyriausybės suteikiamų subsidijų. Todėl komunizmas identifikavo Bažnyčią su elitine jėga arba visuomenės priešu, kuri reikėjo sunaikinti.

Aš manau, jog Bažnyčia Centrinėje ir Rytų Europoje vis dar rizikuoja būti per daug priklausoma nuo vyriausybės. Bažnyčia stengiasi gauti iš vyriausybės; nori atgauti pilną nekiliojamą turtą ir visai nesirūpina, kad

likusiosios Bažnyčios turtas būtų apsaugotas. Bažnyčia turi būti nepriklausoma nuo valdžios, kaip ir turėtų būti visi kiti piliečiai. Bažnyčia turi būti suvokiama kaip jėga, kuri padeda, bet daugeliu atvejų ne. JAV nėra ministerijos, tvarkančios religinius klausimus. Tam visiškai pakanka Konstitucijos bei teismų.

Kol vyriausybė, norėdama užsitarnauti pasitikėjimą, remiasi Bažnyčia, Bažnyčia tuo metu tikisi materialinės pagalbos iš vyriausybės. Kodėl gi Bažnyčia vis dar prašo vyriausybės iš? Todėl, kad vyriausybė nepakankamai atlygino už konfiskuotą Bažnyčios turtą. Tad Bažnyčios ir valstybės santykiai Centrinėje bei Rytų Europoje lieka labai problematiška sritis, nes, kol Bažnyčia priima pagalbą iš vyriausybės, ji praranda dalį savo autonomijos ir yra priversta derintis prie keičiančių spaudimų. Aš manau, kad viena priežasčių, dėl ko komunizmui taip sekėsi persekioti Bažnyčią, buvo ta, kad Bažnyčia buvo suvokiama, kaip jėgos ir turto šaltinis. Europoje, skirtingai negu JAV, Bažnyčia niekada nepasikilo tik tikinčiųjų aukomis. Ji gaudavo pajamų iš turimos žemės, miškų ir ūkių bei vyriausybės suteikiamų subsidijų. Todėl komunizmas identifikavo Bažnyčią su elitine jėga arba visuomenės priešu, kuri reikėjo sunaikinti.

Aš manau, jog Bažnyčia Centrinėje ir Rytų Europoje vis dar rizikuoja būti per daug priklausoma nuo vyriausybės. Bažnyčia stengiasi gauti iš vyriausybės; nori atgauti pilną nekiliojamą turtą ir visai nesirūpina, kad

Kristaus Apsireiškimo bažnyčia Prienuose.

tikintieji prisiimtų atsakomybę už jos išlaikymą. Bažnyčios vadovai pasiteisindami sako, jog tikintieji yra per daug neturtingi, kad pajėgtų išlaikyti Bažnyčią. Aš manau, kad tai tik iš dalies tiesa. Ekonomiškai neturtingiausiose šalyse galima pastebėti materialinių pagerejimų: daugiau naujesnių ir geresnių mašinų, daugiau televizorių, įvairios technikos ir t.t. Aš dažnai kartoju vyskupams, kad esu nustebintas visomis satelitinėmis lėktėmis, kurias matau ant namų stogų ar langų. Tai rodo, jog žmonės turi pakankamai pinigų, kad galėtų kažką geresnio įsigyti. Bažnyčia privalo mokytis savo tikinčiuosius, kad jų pareiga yra išlaikyti ją, kaip Bažnyčia negalės nieko daug nuveikti. Parama iš vyriausybės ar iš Vakarų yra tik laikina pagalba. Tai nėra problemos sprendimas.

Dabar trumpai pažvelkime į vidinę Centrinės ir Rytų Europos Bažnyčios padėtį.

Hierarchija

Dažniausiai, sesės (vienuosės) ar kunigai jau yra arba pagyvenę, arba labai jauni, o mažiausią grupę sudaro kunigai ir sesės tarp 35 ir 60 metų amžiaus. Viso to priežastys yra religinių bendruomenių uždraudimas ir principas ribotas skaičius, kuris buvo taikomas seminarijoms. Pasekmės tikrai rimtos. Daugelyje organizacijų, o taip pat ir Bažnyčioje, įprasta, kad vadovaujantis pareigas užimtų asmenys tarp 35 ir 60 metų amžiaus, kadangi tokio amžiaus asmenų tose šalyse yra mažuma, Bažnyčia turi pasikliauti arba maža grupele vyresnių kunigų, kurie jau netoli pensijinio amžiaus (ar jį pasiekę), arba visai jaunais kunigais, kuriems dažnai dar trūksta patirties ir žinių.

Pašaukimai

Rytų Europoje seminarijos ir vienuolynai dažniausiai yra pilni, tačiau akademinis lavinimas ir dvasinis formavimas ne visuomet yra patenkinamas. Viena priežastis:

trūksta gerai paruoštų dėstytojų, lavintojų ir formatorių. Butų galima argumentuoti ir tuo, kad yra per daug seminarijų. Daugelis vyskupų nori turėti seminarijas vien todėl, kad Bažnyčia jiems tai leidžia. Tarpdiecizinės seminarijos su didesniu studentų skaičiumi ir geresniu dėstytojų bei mokymo bazės naudojimu būtų žymiai veiksmingesnės ir efektyvesnės.

Seserys (vienuosės) taip pat turi problemų. Daug jų tapo vienuolėmis pogrindyje ir gyveno vienuoliška gyvenimą taip, kaip leido sąlygos — bendruomeninis gyvenimas buvo sunkiai imanomas. Dabar jos atranda, kad bendruomeninis gyvenimas nėra tik galimybė gyventi po vienu stogu — reikia jį formuoti, įdedant daug sunkaus darbo, kad gyvenimas bendruomenėje būtų tikrai vaisingas.

Pastebėtina, kad pašaukimai ir ekonominės sąlygos yra tarpusavyje susijusios. Neturtingose šalyse yra daugiau pašaukimų. Turtingose šalyse mažiau žmonių atsiliepia pašaukimui Bažnyčios tarnybai todėl, kad jose suteikiama daugiau galimybių dirbti ir siekti karjeros.

Kunigiškas gyvenimas

Kunigų klausimas — labai svarbus aspektas artimiausioje Bažnyčios gyvenimo ateiptyje. Komunistai nustatė kunigų skaičių, kontroliavo jų veiklą, išsilavinimo kokybę. Tad truko kunigų, jie nebuvo gerai paruošti, o jų veikla buvo ribota. Visgi kunigai atliko herojišką ir nuostabią darbą vien tuo, kad išlaikė gyvus Bažnyčios liturginius patarnavimus. Jų pastangos, teikiant sakramentus ir palaikant Bažnyčios gyvastį — išsaugoti žmonių tikėjimą — buvo kritiškos, bet sėkmingos.

Tačiau šiandien kunigiško gyvenimo reikalavimai yra skirtingi. Daug kunigų Rytų Europoje vis dar sunkiai suvokia, kad jų vaidmuo turi būti žymiai platesnis, negu vien sakramentų teikimas. Kunigai susiduria su visiškai nauju pasauliu.

Nukelta į 4 psl.

Šv. Gertrūdės bažnyčia Kaune. Viktoro Kučo nuotrauka.

Mažojoje Lietuvoje — mūsų ištakos

Pokalbis su Mažosios Lietuvos enciklopedijos vyriausiojo redaktoriumi, akademiku Zigmundu Zinkevičiumi — ne tik, apie šio fundamentalaus leidinio pirmojo tomo parengimą, bet apie baltų gentis, jų likimą, baltiškojo paveldo grįžimą į tautos atmintį.

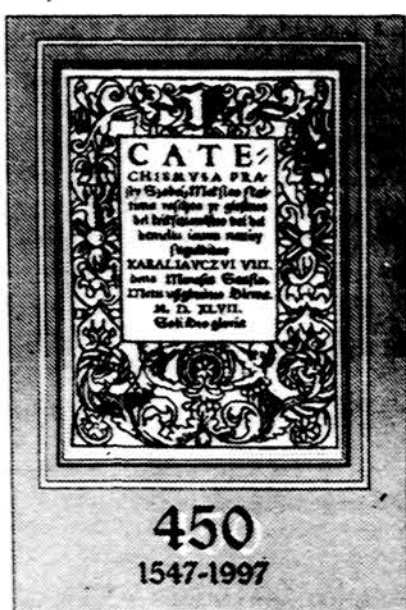
— Gerbiamas akademike, imdami į rankas puikiai išleistą *Mažosios Lietuvos enciklopedijos pirmąjį tomą*, kartu apmąstome ir kokius likimo smūgius teko atlaikyti šiame krašte gyvenusioms baltų gentims. Ir kiek daug mums reiškia tas kraštas, kuriam Jūs ir kiti enciklopedijos rengėjai bei autoriai tarsi gražinate skola. Atverskime vieną kitą šios enciklopedijos puslapį.

— Nors ir būta įvairių klasiotų bei bandymų, akivaizdu viena — Mažojoje Lietuvoje nuo seno gyveno baltai. Vieni kiti — ne baltai tuo pačiu ir kalbos, yra vėlyvesni atėjūnai. Didžiąją dalį šito krašto iš seniausių laikų buvo apgyvendinę vakarų baltų gentis — prūsai. Šiaurės rytų dalyje gyveno kuršiai ir lietuviai: pastarieji — didesniame plote. Bet nurodyti, kur ejo prūsų, kur lietuvų ribos, labai sunku. Užkariaudami šį kraštą, kryžiuočiai neskyrė, kur prūsai, kur lietuviai. Jeigu čia yra prūsų šalis, prūsų kraštas, visi buvo vadinami prūsais, o kurtis kalba šnekoje, kryžiuočiams mažiausiai rūpėjo. Nukariavus šį kraštą, prūsai buvo pavergti, prislopinti, germanizuoti ir faktiškai naikinami. Kas kita su lietuviais. Jie kartu su prūsais buvo naikinami tik maždaug iki reformacijos.

Jau kryžiuočių ordinui tapus pasaulietine valstybe, i lietuvius pradėta kitaip žiūrėti. Pirmasis tos naujosios Prūsijos valstybės kunigaikštis Albrechtas buvo gudrus politikas. Jis norėjo pasiekti tai, ko ginklu nepasiekė kryžiuočiai — sujungti Livonijos suvokietintas valdas su Kryžiuočių valdomis, kurias skyrė Žemaitijai, šią irgi pavertę bent ekonomiškai ir kultūriškai i lietuvius, pradėjo jiems netgi pataikauti, leisti i mokslus, skirti stipendijas ir t.t. Jis įvedė lietuvių kalbą i bažnyčias bei mokyklas, ko nebuvo pajoje Lietuvoje. Netgi šalia vokiečių lietuvių kalbą įteisinu kaip valstybinę kalbą — visi įstatymai buvo leidžiami ne tik vokiškai, bet ir lietuviškai. Taip pamažu lietuviai užėmė prūsų vietą. Pastarieji, kurie nesuvokėtojo, tie sulietuėjo. Rytprūsioje, arba, kaip mes vadiname, Mažojoje Lietuvoje, išskyla lietuvių kultūros židiny.

— Deja, lig šiolei eilinio lietuvių samonėje to kultūros židinio šiluma visiškai priblesusi. Mažai kas žino, kuo vis dėlto Mažoji Lietuva mums tokia svarbi?

— Mažojoje Lietuvoje yra dabartinės Lietuvos kultūros ištakos. Juk ir pirmoji lietuviškoji knyga — Martyno Mazvydo *Kateizmas*, kurio neseniai atšventėme 450-ąsias metines, atsirado būtent Karaliaučiuje, Mažojoje Lietuvoje. Ten buvo išleista ir pirmoji Danieliaus Kleino *Lietuvių kalbos gramatika* (1653), tame krašte buvo pirmą kartą išversta i lietuvių kalbą Jono Bretkuno *Biblija*. Pirmiausiai ji ten buvo ir išspausdinta.

Ten pasirodė pirmasis lietuviškas grožinės literatūros kūrinys — Ezopo *Pasakėčios* (1706), įsteigta pirmoji lietuvių kalbos katedra, vadinamasis lituanistinis seminaras (1718). Tame krašte buvo parašytas ir išleistas pirmasis mokslinis darbas apie lietuvių kalbą (1747), įsteigta pirmoji lietuviška mokytojų seminarija (1811), pasirodė pirmieji lietuviški eilėraščiai ir buvo sukurta pasaulinio garso še-devras — Kristijono Donelaičio *Metai*. Čia išleistas ir pirmasis periodinis leidinys lietuvių kalba (1892), pirmasis tautinis lietuvių laikraštis *Aušra* (1883). Šiame krašte pirmiausia buvo pradėta rinkti lietuvių tautosaką, įsteigtas pirmas etnografinis muziejus (1905). Pagaliau ir mūsų dabartinė bendrinė kalba, kurią mes dabar vartojame ir šnekame, savo ištakomis yra iš ten.

— Kodėl ne Didžiojoje Lietuvoje visa tai atsirado, o Mažojoje Lietuvoje? Ar pagrindinė priežastis ne ta, kad ten išgalejo protestantizmas?

— Tai yra gana sudėtingas klausimas. Matyt, lėmė visas kompleksas priežasčių. Pirmiausia, Mažojoje Lietuvoje buvo kur kas aukštesnė ir materialinė, ir dvasinė kultūra. Ten nebuvo tokių didelių luominių skirtumų. Didžiojoje Lietuvoje mūsų diduomenė greit sulenkėjo, lietuviybė liko tik kaimuose, paprastų vargulių lūpose. Mažojoje Lietuvoje kas kita — čia nebuvo tokių didelių skirtumų. Pagaliau dėl tam tikrų politinių aplinkybių, pradėdant jau Prūsijos kunigaikštiumi Albrechtu, vokiečių valdžia buvo suinteresuota remtis lietuviais, nes jie buvo lyg tramplinas toliau skverbti i Rytus. Ir tuo metu, kai Prūsijoje lietuvių kalba buvo leidžiami net val-

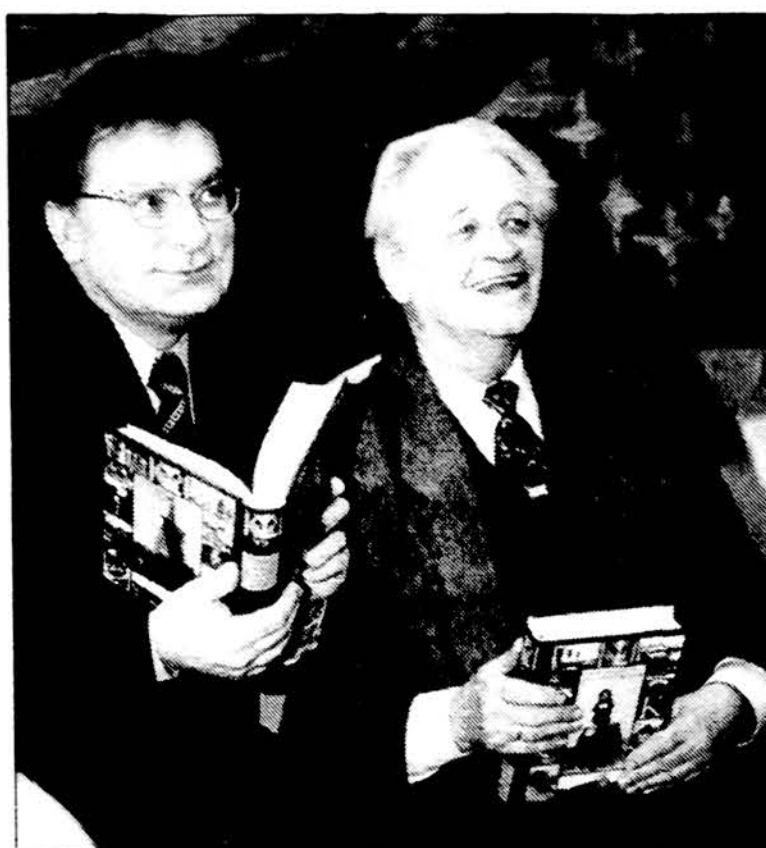
džios įsakymai, lietuvių kalba įvesta i valstybės raštines, pačios Lietuvos valstybėje viso to nebuvo.

— Bet Mažosios Lietuvos „aukso amžius“ baigėsi. Kodėl?

— Matot, Prūsijos kunigaikščio politika tęsėsi iki Bismarko laikų, iki Vokietijos sujungimo. Kai XIX a. vidury Vokietija buvo sujungta, ir Prūsijos kunigaikštis, tuo metu jau vadinamas karaliumi, tapo visos Vokietijos kaizeriu, tuomet visiškai pasikeitė vokiečių politika: prasidėjo didžioji germanizacija. Tuomet ir lietuvių mokyklos buvo naikintos, lietuvių kalba buvo gujama net iš bažnyčių. Antroje XIX a. pusėje ir iki I pasaulinio karo Mažoji Lietuva buvo labai sparčiai germanizuojama. Po to germanizacija lyg ir buvo sumažėjusi, bet, Hitleriui paėmus valdžią, dar dešimteriopai sustiprinta. Ir tada net lietuviški vietovardžiai buvo masiškai keičiami vokiškais. Prūsiki — ne. Turim dėkoti kai kuriems vokiečių kalbininkams, kurie dalyvavo toje vietovardžių keitimui komisijoje, kad net kai kuriuos lietuviškus vietovardžius paskelbė prūsikais ir jie išliko, buvo išgelbėti.

— Vokiečių mokslininkai, matydami, kad lietuvių kalba, kultūra nyksta, saugojo jos duomenis, užrašinėjo tautosaką. Staiga tarsi praregėta, imta kitaip žiūrėti i lietuvių kalbą ir lietuvių. Iš kur toks netikėtas dėmesys?

— Matot, XIX a. pirmoje pusėje pasaulinėje lingvistikoje, kalbos moksle įvyko perversmas — įsigalėjo lyginamoji istorinė indoeuropiečių kalbotyra. Mums svarbu tai, jog vokiečių mokslininkai pirmieji išaiškino, kad lietuvių kalba yra labai archajiška ir, rekonstruojant senąją indoeuropiečių prokalbą, duoda be galo daug medžiagos, labai ypa svarbi. Jų įtakoje ir istorikai, ir kiti specialistai atkreipė dėmesį i lietuvių kalbą. Kadangi už sienos, carinėje Rusijoje, lietuvių kalba buvo labai persekiojama, netgi įvestas spaudos draudimas, buvo manoma, kad lietuvių kalba tokio rusinimo jau nebeatlaikys ir nebeišliks. Vokiečių kalbininkai, archeologai, etnografai buvo įsitikinę, kad daro mokslui šventą darbą, todėl ir stengėsi germanizuojamai Prūsijai išgelbėti tai, kas reikalinga mokslui. Specialiai tam tikslui 1741 metais įsteigta Karaliaučiaus karališkoji vokiečių draugija. Mažosios Lietuvos

Mokslas ir enciklopedijos leidybos instituto direktorius Rimantas Kareckas (kairėje) ir akad. Zigmas Zinkevičius džiaugiasi išleista *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Gedimino Zemlicko nuotrauka.

etnografiją, istorijos bei archeologijos paminklus tyrinėjo bei nemaža veiklą paskelbė ir Prūsijos senovės draugija. Įsiruties senovės draugija ir kitos. Kad išliks lietuvių tauta ir lietuvių kalba, daug kas tada abejojo arba visiškai tuo netikėjo. Bet pasirodė, kad šios pranašystės nepasitvirtino — lietuvių kalba išliko, ir kaip tik būtent Didžiojoje Lietuvoje.

— Kodėl toks ilgas šios enciklopedijos kelias? Juk, kiek žinau, ideja brandinta jau seniai?

— Ideja leisti enciklopediją atsirado tarp Mažosios Lietuvos išeivių. Kanadoje susibūrė Mažosios Lietuvos fondas, kuris sukaupė labai daug archyvinę duomenų, leido mazlietuvių atsiminimus, knygas apie Mažąją Lietuvą. Ir ten kilo ideja išleisti enciklopediją, buvo net sudaryta redakcija. Tačiau dėl specialistų trūkumo tas darbas labai lėtai vyko. Reikėjo skubėti, nes senoji i Vakarus pasitraukusių mazlietuvių karta išmiršta, o jaunimas ištirpsta tarp kitų lietuvių ir kitataučių. Labai svarbu buvo sukaupiti medžiagą iš tų žmonių, kurie visa tai matė savo akimis, kurie gyveno Mažojoje Lietuvoje. 1996 m. atvykęs i Lietuvą prof. Vilnius Pėteraitis sutarė, kad enciklopedija bus leidžiama čia. Mokslas ir enciklopedijų leidybos institutas. Nutarta, kad enciklopedijos vyriausiojo tarytoju ir vadovu toliau liks Kanadoje gyvenantis prof. V. Pėteraitis, mane išrinko vyriausiojo redaktoriumi. Prasidėjo nelengvas, beveik ketverių metų trukęs darbas. Ir štai prieš pat Kalėdas pasirodė pirmasis šios enciklopedijos tomas.

— Kiek žinau, rengiant enciklopediją buvo bandymų švelninti kai kuriuos vertinimus. Net įvyko skilimas redakcinėje komisijoje?

— Skilimo jokio nebuvo, bet įvairių nuomonių, ginčų dėl būsimos enciklopedijos buvo daug. Kai kurie net pasitraukė nuo to darbo. Bet mums pavyko rasti *modus vivendi*. Juo toliau, tuo daugiau prie šio darbo prisidėjo įvairių sričių specialistų, kraštotyrininkų, kurie yra kilę iš kitų Lietuvos vietų, bet yra gerai susipažinę su Mažosios Lietuvos reikalais. Tiesa, nuo pat darbo pradžios pasikeitė beveik visi enciklopedijos skyrių vedėjai. Šiuo metu galima tik pasidžiaugti, kad pasisekė suvabti darnią grupę, kuri, dirbdama labai nuosirdžiai, sąžiningai, neretai be jokio atlyginimo, o tiesiog iš idėjos, padarė labai daug.

— Ši enciklopedija daugeliu požiūriu yra išskirtinė — pirmiausia tuo, kad ji yra pirmoji. Jums teko pirmiesiems susisteminti visą milžinišką informaciją apie Mažąją Lietuvą.

— Tai yra enciklopedija, kokios pas mus niekuomet nebuvo. Visų pirma, tai yra regioninė — vieno krašto, vienos srities enciklopedija, ir tuo pačiu visuotinė, nes čia Mažoji Lietuva suprasta pačia plačiausia prasme. Mes daugiausia vietos i dėmesio skyreme senosioms to krašto lietuviškoms realijoms, t.y. nusipelnusiems žmonėms, jų nuveiktiems darbams ir kt. Antroje vietoje būtų praityje čia gyvenusių kitų baltų genčių realijos. Pirmiausia, žinoma, prūsų, po to — kuršių. Trečioje vietoje būtų šito krašto užkariautojų vokiečių realijos, nes vokiečiai i šio krašto kultūrą irgi didelį indėlį įnešė. Mums labai rūpėjo visa tai išryškinti. Ir pagaliau pats vėlyviausias antsluoksnius — naujasis, rusiškasis, atsiradęs mūsų atminty. Tam skiriame mažiausiai dėmesio, kadangi yra pats naujusias. Pirmiausia, šis laikotarpis susijęs su gyventojų genocidu ir žudynėmis, kultūrinį vertybių naikinimu. Mes i tai atkreipėme ypatingą dėmesį.

— Su šia enciklopedija ne tik atiduodama istorinė ir moralinė skola kraštui, įvertinama, ką jis davė Didžiajai Lietuvai. Bet svarbiausia, kad užmiršta Mažosios Lietuvos paveldą vėl gražinate i dabartį. Gal prognozuojate tyrinėjimų, domėjimosi Mažąja Lietuva renesansą?

— Žinoma, be jokių abejo-

Enciklopedija apie pamirštą kraštą

I trečiąjį tūkstantmetį įėjusiame ir su Mažosios Lietuvos ženklu — Mokslas ir enciklopedijų leidybos institutas išleido *Mažosios Lietuvos enciklopediją*, tiksliau, jos pirmąjį tomą. Jame per 3,000 straipsnių apie Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros paveldą, pilialaknius, kapinytus, kaimus ir miestelius, lietuvininkų būitį, papročius, draugijas, parapijas, spaudą. Enciklopedijos iniciatorius ir pagrindinis rėmėjas — Mažosios Lietuvos fondas. Su MLE vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju Martynu Purvinu kalbėjomes Kaune, jo mažame butuke, paverstame Mažosios Lietuvos archyvu.

— Iki šios dienos išlikęs siaurokas supratimas, kad buvo kažkoks kraštas už Nemuno.

— Per 50 metų ji buvo draudžiama net prisiminti. O kažkada tai buvo vientisas kraštas, kurį valdytojai buvo perskėlę i dvi dalis, šioje pusėje — didžioji Lietuva, anoje — Mažoji Lietuva. Šios dvi Lietuvos ištisus amžius palaikė artimus ryšius, labai glaudžiai bendradarbiavo. Tais liudnais spaudos draudimo metais kas gelbėjo? Mažoji Lietuva. Iš ten buvo gabenami dešimtys tūkstančių puslapių spausdinto lietuviško žodžio, sklaidžio po visą Didžiąją Lietuvą. Tuo kritišku momentu Mažoji Lietuva palaikė Didžiąją Lietuvą.

Galima drąsiai teigti, kad 1918 m. vargu ar būtų atkurta ir apginta Lietuvos nepriklausomybė, jeigu prieš tai nebūtų didžiulio tautinio sąjūdžio, kurį labai kurstė Mažojoje Lietuvoje spausdintos knygos, laikraščiai, atsisaukimai, maldaknygės. Visa tai buvo gabenama per sieną, nors pakliudavo ir i caro žandarų rankas, konfiskuodavo dešimtimis tūkstančių vienetų, bet daugybė nukeliaudavo i Didžiąją Lietuvą ir palaikė lietuviybę. XIX a. pab. — XX a. pr. tautinis judėjimas Didžiojoje Lietuvoje tiek atsigaavo, kad,

atsiradus palankioms aplinkyboms, buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė. Galima sakyti, kad vos prieš šimtmetį Didžiojoje Lietuvoje tautiškumas kabėjo beveik ant plauko — dar šimtmetis carinės priespaudos, ir jis gal būtų išgaravęs, paskendęs slaviškumo jūroje.

Šimtus metų nenutrūko didysis vandens kelias Nemunu, kuriuo kiekvienais metais plaukdavo sieliai iš aukštupio — iš Didžiosios Lietuvos ir Gudijos. Palikę sielius ir užsidirbę pinigų, didžlietuviai prisipirkdavo daug nematytų daiktų ir prekių, taip pat nepraleisdavo progos pasižvalgyti, kad būtų ką sugrįžus pasakoti. Ir Nemuno žemupy, ir Nemuno aukštupy žinomos tos pačios dainos, nors atstumas — šimtai kilometrų. Įvairūs meistrai važiuodavo i Didžiąją Lietuvą, vieni statė pastatus, kiti pradėdavo amatus ar perduodavo profesinius igūdžius. Ūkiniu technologiniu požiūriu šis kraštas keilais dešimtmečiais buvo pažengęs i priekį. Ekonomika ten buvo ištis labiau išsivysčiusi, ten anksčiau paplito darbo įrankiai iš Vakarų Europos, tobulesni žemės ūkio padargai.

— Kuo ši enciklopedija ypatinga, kuo ji išsiskiria?

— Enciklopedijoje pirmiausia norėjome parodyti, kas būdinga Mažajai Lietuvai, kuo šis kraštas unikalus, nepakartojamas ir vienintelis: apdarų, papročių savitumu, stambelėdiškumu arba pagonybės liekanomis. Paradoksu, bet tyrinėtojai atranda, kad Mažojoje Lietuvoje kai kurie kultūros reiškiniai buvo išlikę geriau, negu Didžiojoje Lietuvoje. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad XVI a. Lietuvoje buvo įvykdyta valakų reforma, vos ne kolūkinės sistemos pagrindais buvo pertvarkyti visi kaimai. Gyventojai turėjo persikelti i naujus kaimus, kurie buvo suplanuoti, taisyklingi, visi sklypai tvarkingai sudėlioti.

Nukelta i 3 psl.

Aušros leidėjai (iš kairės) Jonas Šliūpas ir Martynas Jankus (MLE nuotrauka)

nių. Vienas pagrindinių mūsų tikslų ir uždavinių — grąžinti i lietuvių tautos atmintį to krašto visą paveldą, krašto, kuris be galo daug davė Lietuvai. Esu įsitikinęs, kad iš Mažosios Lietuvos nebūtų likusi i Didžiąją Lietuvą. Per tuos 50 okupacijos metų lietuvių samonėje šis kraštas buvo beveik visai išsityręs. Lietuvių daug geriau žinojo apie Krymą, Karpatus, Tian Šanį, Kamtiatką ir ten dažniau nuvažiuodavo, negu i šį kraštą. Čia buvo nežinoma žemė. Visų pirma, mums rūpėjo ir rūpi grąžinti i mūsų kultūrinį aki-

ratį visą paveldą. Parodyti patikslų ir uždavinių — grąžinti i lietuvių tautos atmintį to krašto visą paveldą, krašto, kuris be galo daug davė Lietuvai. Esu įsitikinęs, kad iš Mažosios Lietuvos nebūtų likusi i Didžiąją Lietuvą. Per tuos 50 okupacijos metų lietuvių samonėje šis kraštas buvo beveik visai išsityręs. Lietuvių daug geriau žinojo apie Krymą, Karpatus, Tian Šanį, Kamtiatką ir ten dažniau nuvažiuodavo, negu i šį kraštą. Čia buvo nežinoma žemė. Visų pirma, mums rūpėjo ir rūpi grąžinti i mūsų kultūrinį aki-

Kalbėjosi Jonas Albertavičius

Lietuviškos kapinės XIX a. (MLE nuotrauka)

MLE leidėjai ir leidybos organizatoriai. Sedi iš kairės: akad. prof. habil. dr. Algirdas Gaigalas, Eva Andruskevičienė, MLE valdybos vicepir. prof. dr. Vilijus Pėteraitis; stovi: Vytautas Gocentas, kun. Valdas Aušra ir dr. Martynas Purvinas.

Apie pamirštą kraštą

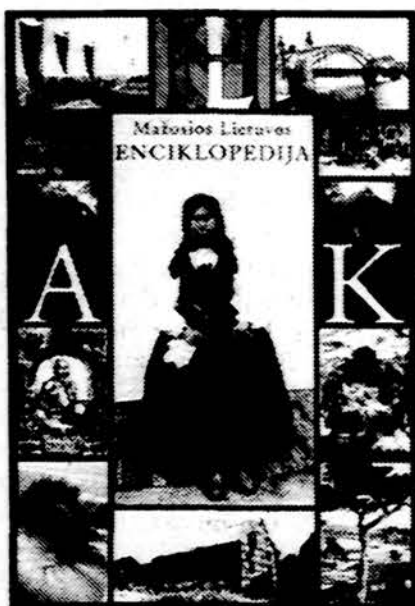
Atkelta iš 2 psl.

Tai buvo naudinga anuometinei administracijai, bet ta reforma, galima sakyti, nušlavė nuo žemės paviršiaus senoviskus baltiškus kaimus. Iki valakų reformos žmonės gyveno kitai. Mes dabar nežinome, kokie tie kaimai buvo. O Mažojoje Lietuvoje nebuvo tokios reformos. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, dar XIX a. stebuklingu būdu buvo pasilikę atskirų kaimų, kurių ištakos galėjo siekti senuosius baltiškusius ar kryžiuočių ordino laikus.

Pasididžiuodami sakome, kad tai pirmoji pasaulyje MLE. Deja, taip yra, kad tik XX a. pabaigoje parengtas ir išleistas jos pirmasis tomas. Net Vokietijoje, kiek mes žinome, nėra parengta rimtos, išsamios, nuoseklios Rytprūsių enciklopedijos. Mes būtume buvę labai laimingi, jeigu būtų tokia enciklopedija. Galėtume pasižūrėti, patikrinti mūsų atrankos principus. Deja, buvo tik atskiri, galima sakyti, populiariai bandymai, skirti labiau plačiai visuomenei negu rimti, išsamūs leidiniai. Mums reikėjo pradėti viską vos ne iš pradžių. Galima sakyti, beveik visi enciklopedijos rengėjai per tuos ketverius darbo metus irgi praėjo tam tikrus universitetus. Vis atsiradavo naujų žinių, naujų duomenų. Teko perversiti kalnus informacijos, tikrinti bei lyginti įvairius šaltinius. Mūsų darbas kažkuo panašus į aukso kasininkų, kuriems tenka perkasti galybę grunto bei uolienų, kol užtikna aukso gyslą ar sužiba grynuolis. Į priekį stūmėmės pamažu ir dėl to, kad Lietuvoje iki šiol nebuvo tokių leidinių, o pokaryje leistos enciklopedijos buvo politiškai kryptingos, čia siekiama pataisinti sovietinę okupaciją.

Kodėl neišleido enciklopedijos Mažosios Lietuvos fondas, dabar remiantis jos leidyba?

— Šios enciklopedijos pagrindinis iniciatorius ir rėmėjas yra Mažosios Lietuvos fondas išėivijoje. Iš tiesų, ilgus metus žmonės rinko archyvinę medžiagą, kaupė atsiminimus, dirbo Mažosios Lietuvos, sunaikinto krašto labui. Bet bėgo dešimtmečiai, tirpo jėgos. Mažosios Lietuvos gyventojai išsibarstė po visą pasaulį: jų yra ir Australijoje, ir Kanadoje, ir JAV, ir daugelyje kitų šalių. Negalima sakyti, kad anksti Mažąją Lietuvą nebuvo domėtasi. Išėiviai iš Mažosios Lietuvos taip pat bendradarbiavo ir Bostono lietuviškoje enciklopedijoje. Žinoma, informacija apie Mažąją

Lietuvą išsibarstę tarp gausių 36 tomų, sunkoka ją aptikti, juo labiau, jeigu nežinai, ko ieškoti. Mes, aišku, naudojames Bostono lietuviškąją enciklopediją, tačiau jos autorių žinias apie Mažąją Lietuvą papildome naujais duomenimis.

Kaip pavyko suderinti išėivijos ir Lietuvos autorių požiūrius, vertinant vienus ar kitus įvykius, žmones bei jų veiklą?

— Mūsų enciklopedija yra pirmoji, kur viename leidinyje jungiami du, kiek skirtingi — išėivijos ir Lietuvos — autorių požiūriai. Ne vienodai tuos pačius įvykius bei reiškinis vertino Mažosios ir Didžiosios Lietuvos politikai, visuomenės veikėjai. Bandėme ieškoti bendro sutarimo. O svarbiausias dalykas — kad yra faktas, jo negalima nutylėti. Ir viena, ir kita pusė turi pripažinti tokius dalykus, kaip, sakysim, tuos nelaimingus sovietinio genocido ir etnodo metus, apie kuriuos iki šiol vengiama kalbėti. Pavyzdžiui, ilgai niekas nemėgino nei rinkti, nei skelbti duomenų, kad Mažojoje Lietuvoje yra sunaikinta absoliuti dauguma vertingų istorijos paminklų, didžiausių kultūros vertybių, iš kurių liko tik menki trupinėliai, ir kad visa tai dabar tebeinaikinama. Niekas čia, Lietuvoje, nedrįso to sakyti. Ir čia savo principingumu mums labai padėjo išėivija. Jie nepratę prie sovietinio veidmainiavimo, kad kažką reikia padarinti, padailinti, nutylėti nepatogius dalykus. Buvo principingai reikalaujama, kad šiame leidinyje nebūtų meluojama. Ir galima pasigirti, kad mūsų MLE yra pirmoji tarp universaliųjų enciklopedijų, nebe sovietinė enciklopedija.

— Į vieną leidinį sudėtos žinios apie Mažąją Lietuvą turėtų priminti pasaulio politikams vėl sugrįžti svarstyti šio krašto ateities. Gal tai buvo viena iš MLE atsiradimo paskatų?

— Paskatų buvo nemažai, o šioji — viena iš daugelio. Gal pagaliau išdrąsins ir vadinamasis Lietuvos politinis bei kultūrinis elitas? Pradės galvoti, kad gal vis dėlto reikia dėti pastangų, kaip atkreipti pasaulio visuomenės dėmesį į šį kraštą. Yra daug įvairių būdų paveikti pasaulio viešąją nuomonę, priminti, kad egzistavo toks kraštas, kuris buvo žinomas sunaikintas po 1945 metų. Sovietų okupacinė valdžia gana sėkmingai padirbėjo, kad ir didžiosios tarptautinės kultūrinės organizacijos, jose dirbantys išsilavinę žmonės nesužinotų, kad šiame krašte gyveno baltai, kurių istorinis ir kultūrinis paveldas iki šiol tebeinaikinas. Tiesiog buvo visomis priemonėmis ir būdais įteigta, kad nieko vertinga šiame krašte nėra ir nebuvo. Turime ir priva-lome pakeisti šią nuomonę. Laikas pagaliau visu balsu prabilti apie Karaliaučiaus kraštą, pabandyti kaip nors pakeisti arba priartinti kitokią šio krašto ateitį. Jau niekas neabejoja, kad visiems reikės eiti Vakarų civilizacijos, Europos link. Gal ateityje vienokia ar kitokia forma bus prienota prie labiau civilizuoto gyvenimo ir kad bus prisimintas Mažosios Lietuvos kultūros paveldas.

Pirmaisiais pokario metais entuziastai iš Lietuvos važiuodavo į Karaliaučiaus kraštą ieškoti ten dar pasilikusių archyvinų vertybių, senų knygų. Ar teko domėtis, ką pasiekė tuomet išgelbėti?

— Į Lietuvą pavyko parvežti tikrai vertingų dalykų, tokių, kaip nedidelę dalį K. Done-laičio rankraščių. Bet mažai kas žino, kad ką lietuvių entuziastai surinkdavo Karaliaučiaus krašte, Lietuvoje nesustodavo, o keliaudavo toliau į Rytus, į Maskvą.

Atimdavo?

— Būdavo imamasi visokių metodų. Tebėra liudininkų, kad dar iki šios dienos ten stūkso kalnai, jeigu dar nesudulėjo, nesupuvo, liuanistinių ir kitokių vertybių, senųjų knygų apie Rytprūsius. Štai vienas mokslininkas dar Chruščiovo metais darbavosi Maskvos bibliotekoje. Tik per pažintis, per stebuklą, jam parodė didžiulės bibliotekos tolimuose užkampuose patalpas, prikrautas senųjų knygų, išvežtų iš Karaliaučiaus. Bent jau tuomet jos nebuvo nei tvarkomos, nei įteisintos, nei kažkur įregistruotos, taigi, neegzistuojančios. Galbut ateity, kai Rytuose pasikeis žmonių kartos, išnyks šnipomanijos ir noras valdyti užsigrobtus trofejus, Lietuvos tyrinėtojai su-

ras senų rankraščių, knygų, kitų liuanistinių vertybių, kurios, manoma, jau pražuvę. O kiek jų pokario metais sudegino naujieji kolonistai, pro kamą paleidę ištisas bibliotekas?

Štai dar visai neseniai laikais panašų faktą gali patvirtinti ir Lietuvos muziejaus darbuotojai. Ir ne Karaliaučiaus, bet Klaipėdos krašte. Senieji gyventojai gerbė knygas, turėjo sukaupę vertingų rinkinių. Ir kai toks šviesuolis pasimirdavo, po kurio laiko atvažiuojo muziejininkai jau neberasdavo buvusios kolekcijos. O kur tos senos knygos? Jas paprasčiausiai sukūrendavo. Po karo čia atsikraustę naujieji gyventojai knygas gotiškėmis raidėmis vadino niekam nereikalingu ir netgi pavojingu šlamštu, dėl kurio gali tecti net saugume aiškintis. O kad ta knyga gal ir ne vieno šimto metų senumo, niekam tai nerūpėjo.

Nors jau esate sukaupę ir susisteminę be galo daug informacijos apie Mažąją Lietuvą, šį darbą ir toliau tęsiate. Praėjusią vasarą tyrinėjote Nemuno deltos senąsias kapines. Ką pasiekė surasti.

— Kiekvienais metais mes dirbame Mažojoje Lietuvoje — Karaliaučiaus ir Klaipėdos krašte, vis kaupiame medžiagą, kuri pravers ne tik MLE, bet ir būsime tyrinėtojų kartoms. Mažojoje Lietuvoje viskas sparčiai nyksta. Ten kai kur teliko 20 proc., kai kur tik 10 proc. senųjų pastatų, kai kur truputį daugiau. To, ko mes dabar neaprašysime, nenufotografuosime, neapmatusime, neužfiksuosime, po dešimties metų galime neberasti. Ir dėl to stengiamės kaupti Mažosios Lietuvos archyvą, kuriuo ateity galėtumėte naudotis būsimojos kartos. Praeitą vasarą buvo dirbta viena kryptimi — tyrinėtis senosios kapinės Nemuno deltoje, t.y. Rusnės apylinkėse. Užfiksavome įdomių senovinių paminklų, kryžių, užrašų senosiomis lietuvininkų tar-mėmis ir šnektomis. Iš viso ištyrinėjome ir aprašėme 15 senųjų kapinių. Čia pavyko užfiksuoti netoli 2,000 objektų, t.y. senų paminklų nuolauzu, užrašų gabaliukų. Visa tai pokario metais, deja, ir dabar, žiauriai naikinama, paminklai daužomi, išverčiami, vežami ir metalo laužą, pardodami už svaigalų butelį. Norim bent užfiksuoti tuos pastatinius palidijimus. Šiuos tyrimus parėmė Lietuvos mokslo ir studijų fondas. Aišku, ir ta parama labai simbolinė: štai už skirtuosius 4,300 litų, iš kurių dar atskaitomi mokesčiai, padarėme 3,700 foto-nuotraukų. Tai neatpildo net fotomedžiagų, nes kainavo

Būrelis Gumbinės lietuvių, dalyvavusių š.m. sausio 7 d. Gumbinėje vykusiame Karaliaučiaus srities lietuviškų mokyklų mokinių meno būrelių šventiniame sambūryje.

juostos, jų ryškinimas, fotopopierius, atspaudai, kurių reikia padaryti kelis egzempliorius ir t.t. Gerai, kad gauname bent tokią kuklią paramą, vis tiek galima po truputį kaupti Mažosios Lietuvos archyvą. Per keliolika metų sukaupėme dešimtis tūkstančių fotonuotraukų iš Mažosios Lietuvos, tūkstančių tūkstančiuose puslapių aprašėme senuosius pastatus, sodybas, miestelius, miestus, pastatus ir visa, ką tik ten atrandame.

Ar Mažosios Lietuvos archyvas turi patalpas? Kur jis išsikūręs?

— Deja, tenka viską laikyti savo namuose, nes nėra kur padėti. Kaip žinoma, viskas dabar kainuoja, patalpos, — irgi. Ir nuoma, ir šildymas, ir visa kita. Paprasčiau susispaudus gyventi savaime bute, laikyti tas didžiules krūvas medžiagos. O kol kas šiuo archyvu naudojames, ruošdami MLE bei rengdami kitas knygas, studijas. Štai 2001 metais turi pasirodyti Mažosios Lietuvos kaimai ir sodybos. Tai būtų pirmą kartą iš serijos, kuri vadinsis Mažosios Lietuvos architektūra. Tos knygos pirmoji redakcija buvo parengta dar 1998 m. Tuomet šios knygos rankraštis buvo apdovanotas Vyduno premija, kuri įteikiama Kanadoje.

Kaip vietinė valdžia reaguoja į Lietuvos tyrinėtojų vizitus į Karaliaučiaus kraštą? Tikriausiai tam reikia leidimų.

— Jau ne kartą teko patirti to krašto valdžios „globą“, uniformuotų pareigūnų dėmesį. Vos įkeli koja, tuoj iš dabartinio Rusijos saugumo ar iš milicijos atvyksta pasidomėti, kas čia šnipinėja ir t.t. Apie jokių rimtesnių tyrimus negalime net svajoti. Deja, nemaža dalis dabartinių krašto gyventojų, pokarinių kolonistų, gana agresyviai nusiteikę — gali jei ne kaulus su-laužyti, tai fotoaparatus su-daužyti ar dar ką nors padary-

Architektūros paminklas Nidoje. A. Armono nuotrauka.

ti. Ne kartą esam pakliuvę į panašias konfliktiškas situacijas. Tenka visai paviruoti. Daug ko negalima nufotografuoti, nors labai rūpėtų. Nemažai mums rūpimų įdomių paminklų atsidūrę tose nelaimingose karinėse zonose. Štai, pavyzdžiui, nepaprastai reikšminga senovės prūsų vertybė — Galtgarbių piliakalnis Alkų kalvagubry su išlikusiomis įtvirtinimų žymėmis. Dabar čia — sovietų karinė teritorija. Arba Karalienės mokytojų seminarija miestelyje, kurį net ir vokiečiai, sekdami lietuvininkais, nevertė į vokiečių kalbą, o vadino Karaliene. Šiame miestelyje veikia mokytojų seminarija, kurioje parengta apie 600 mokytojų, dirbusių ir Mažojoje Lietuvoje. Tai visiems brangus istorijos, liuanistikos paminklas — pažiūrėti, kur mokesi šie žmonės, garsūs ir nusipelnę lietuvių kultūrai. Bet dabar tai irgi karinė teritorija, viskas už-tverta, ir geriau nebandyti ten lįsti. Dėl to būti Karaliaučiaus krašte — tai visai kas kita, negu vaikštinėti po Vakarų Europą, kur turistai gali fotografuoti į kairę ir dešinę. Karaliaučiaus krašte kas kelin-tam žingsnį vis klausiam: „Kuo čia domiesi? Ką šnipinėji?“ Ten, deja, šnipomanija dar nuo Stalino laikų įdiegta, visi dar tebegauja prieš

agentus, kurie sugriovė didžiąją valstybę.

Ar susikačiavot, kiek Mažojoje Lietuvoje buvo bažnyčių, kiek jų buvo sunaikinta, sugriauta?

— Trumpos statistikos kol kas neturim. Viso krašto galutinai nepajėgiame aprepti, apibėgti visų miestelių. Mes bandėme Klaipėdos krašte susikačiuoti sugriovimus ir sunaikinimus. Atrodo, kad pokario metais čia nebuvo stichinių nelaimių, bet buvo nugriauta daugybė bažnyčių. To ir šiandien nemėgstama prisiminti. Štai, pavyzdžiui, Paleičių miestelyje stovėjusi mūrinė bažnyčia buvo visiškai nugriauta. Liūdniausia, kad toje vietoje pokariniai piliečiai, dabar net nežinau, kieno iniciatyva, bažnyčios šventoriuje pasistatė Alytaus tipo namuką, tvartą ir lig šiol ramiai gyvena šventoriuje.

Kai užėjo sovietinė kariuomenė, buvo padegta didžioji Priekulės bažnyčia — kažkam nepatiko įrašas ant durų vokiečių kalba. Bažnyčios mūrai sugriauti, vėliau viską nugriovė, sunaikino, ir bažnyčios visai neliko. Paimkim labai seną Verdainės bažnyčią prie Šilutės. Ji pastatyta XV-XVI a., vėliau perstatinėta, taista. Sovietiniais pokario laikais buvo naudota kaip sandėlys, po to visiškai nugriauta ir jos vietoje pastatytas fabrikas Šilutėje. Jeigu bažnyčios buvo pavertamos sandėliais, dar šiočia tokia tikimybė, kad pastatas išliks.

Žuvę Rytprūsiai neretai vaizdingai vadinami Šiaurės Atlantida arba Šiaurės Pompeja. Mes bandome iš tų trupinėlių, kuriuos surenkam, sulipdyti mozaiką apie pražuvusį kraštą, bei jame virusį gyvenimą. Manome, kad Lietuvoje pasklis tie keli tūkstančiai MLE egzempliorių, kai ji atsiras bent jau didžiosiose bibliotekose, kai pradės daugiau žmonių, jaunimo ją skaityti, vartoti, pamatys, koks tai ypatingas kraštas. Lieka tikėjimas, kad galbūt po kelių ar keliolikos metų sulauksime naujos susidomėjimo bangos Mažąją Lietuvą.

Kalbėjosi
Jonas Albertavičius

Edvardas Malinauskas. Kompozicija „Kristijonas Donelaitis“, tapyba. 1987 m. (MLE nuotrauka)

Leidiniai

Istorijos istorija

Virgil Krapsauskas. *Nationalism and Historiography: The Case of Nineteenth Century Lithuanian Historicism*. Columbia University Press, New York, 2000. Kietais, drobiniais viršeliais, 234 psl., pažymėta kaina — 30 dol. Leidyklos adresas: Columbia University Press, 61 West 62nd Street, New York, NY 10023.

Ne vienam gal yra kilę klausimai: koks ryšys buvo tarp lietuvių ir lenkų prieš Lietuvai atsiskiriant nuo Lenkijos; kaip tas atsiskyrimas įvyko? V. Krapsausko nagrinėjimuose rasime šia tema nemažai medžiagos. Jo gvildinamas laikotarpis — 19 šimtmetis, pradžioje iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Pradžioje žvelgiama į Vilniaus universiteto auklėtinius: Simoną Daukantą, Teodorą Narbutą ir kitus. Jie pirmieji rašė Lietuvos istoriją, matomą jau lietuvių akimis. Daukantas — lietuviškai, Narbutas — lenkiškai. Knygos autorius svarsto, kodėl ir ką jie rašė, iš kur sėmėsi medžiagos.

Pažvelgiama ir į pirmųjų lietuviškų knygų autorių, Vilniaus universiteto uždarymą po sukilimų, rusų caro įvestą spaudos draudimą, vyskupo Motiejų Valančių, lietuvių tautinį atgimimą. Knygos puslapiuose sutinkame dr. Basanavičių, J. Šliupą, kurie redagavo *Aušrą*, dr. Kudirką, redagavusį *Varpą*. Visi jie ragina lietuvių didžiulius savo praeitimi ir lietuviškumu. V. Krapsauskas tvirtina, kad lietuvių patriotizmas ir tautinė sąjunga buvo pagrindinis veiksnys lietuviškos sąmonės susidarymui, igalines nepriklausomybės paskelbimą 1918 m. vasario 16 d.

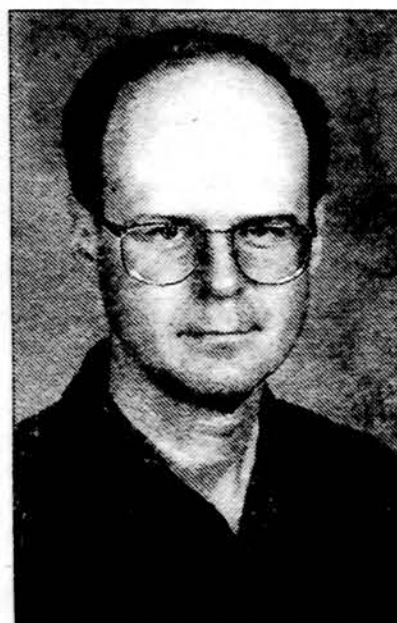
Knygoje paminima tuomet vykusią rašytinę kovą tarp lietuvių ir lenkų dėl atskiros Lietuvos istorijos įteisinimo 19-ojo šimtmečio pradžioje, taip pat perejimas į naujosios — ūkininkų vaikų inteligentijos — kovą su lenkiškąja Lietuva „šlechta“. Tie, iš kaimo kilę, lietuvių inteligentai ilgainiai pradėjo vadovauti tautos visuomenei. Iškeliama ir rašytojų Lietuvos istorijos vaidmuo bei panaudojimas, kuriant moderniąją lietuvių tautą.

Idomu, kad *Aušros* ir *Varpo* laikotarpio veikėjai, panašiai, kaip ir užsienio lietuvių po Antrojo pasaulinio karo, iš profesijos nebuvo nei istorikai, nei žurnalistai. Jie buvo gydytojai, inžinieriai, dvasininkai ir kt. Tik savo sielą atidavė lietuviškai veiklai. Autorius kai kur išreiškia kritiką dėl jų profesionalumo stokos, bet ta kritika daugiausia todėl, kad knygą jam tenka pritaikyti šiam laikui būdingoms gairėms, nustatytoms jo disertacijos vertintojų.

tacijos vertintojų.

Knyga yra anglų kalba — iš esmės tai Virgilijaus Krapsausko disertacinis darbas, nagrinėjantis istorijos rašymo poveikį lietuvių tautinės sąmonės formavimui. Knygos gale pateikiama plati anksčiau lietuvių, lenkų ir kitų tautų, rašiusių Lietuvos istoriją, bibliografija. Autorius pakritikuoja mūsų ankstyvuosius istorikus, kad jie neužtenkamai naudojo mokslinį metodą, bet ir jo paties pateiktose išvadose daug kur pasigendama to skaidraus mokslo.

Algis Kazlauskas

Istorikas Virgilijus Krapsauskas.

Apie autorių

Virgilijus Krapsauskas dėsto Europos istoriją Chowan kolegijoje, Murfreesboro, North Carolina. Anksčiau dėstęs pasaulio istoriją DePaul universitete, Europos istoriją Moraine Valley Community College, St. Mary of Perpetual Help gimnazijoje, net kurį laiką Kristijono Donelaičio lit. šeštadieninėje mokykloje Čikagoje.

1998 m. Illinois universitetas (at Chicago) jam suteikė istorijos mokslo daktaro laipsnį; bakalaurą (1972), magistrą (1974) ir teisę dėstyti istoriją (1975) įsigijo DePaul universitete, Chicago, Illinois. Yra parašęs nemažai mokslinių straipsnių istorijos temomis (daugiausia *Journal of Baltic Studies*), bet *Nationalism and Historiography...* yra pirmoji jo knyga, kaip aukščiausia paminėta, disertacijos darbas.

Kitos knygos apie Lietuvą anglų kalba

Pernai prestižinių JAV universitetų leidyklos išleido dar porą knygų apie Lietuvą anglų kalba. Kaip anksčiau *Draugo* šeštadieniniame priede paminėta, Cambridge University Press išspausdino dr. Vėjo G. Liulevičiaus (University of

Šv. Mykolas Arkangelas bažnyčia Marijampolėje.

Tennessee) studiją *War Land on the Eastern Front. Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Leidyklos adresas: Cambridge University Press, 40 West 20th Street, New York, NY 10011-4211. Knyga ypač gražiai išleista, kietais viršeliais su aplanku, 310 psl., su plačia bibliografija, išsamiu įvadu. Ilustruota žemėlapiu.

University of Washington Press, Seattle, išleido prof. Vytauto Landsbergio *Lithuania — Independent Again*. Tai V. Landsbergio autobiografija, daugiausia apimanti ne tik autoriaus svarbesnius gyvenimo įvykius, jo kaip muziko, daugelio knygų autoriaus ir profesoriaus karjerą, bet ypač vertingą istorinę prasmę, nes angliškai skaitantieji publikai nušviečia lietuviškus Lietuvos istorijos įvykius — nuo Sąjūdžio pradžios, iki nepriklausomybės atkūrimo ir vėliau.

Knyga skoningai apipavidalinta, gražiai išleista, 388 psl., iliustruota nuotraukomis tiek iš V. Landsbergio asmeninio gyvenimo, tiek iš svarbiųjų Lietuvos laisvėjimo metų. Kietais viršeliais, su aplanku, kuriame ryškiai plevėuoja Lietuvos trispalvė, gausių minių, susirinkusių Vilniuje prie Parlamento rūmų, fone. Į anglų kalbą vertė Eimutis Šova su Anthony Packer.

DB

PREMIJOS UŽ KNYGOS MENĄ

Sausio 24 d. trys pagrindinės Kultūros ministerijos premijos už geriausią knygą apipavidalinimą atiteko dailininkams Eugenijui Karpavičiui, Vidai Kuraitei ir Broniui Leonavičiui.

E. Karpavičiui kasmetinė „Knygos meno“ konkurso premija paskirta už pernai Lietuvos valstybinio muziejaus išleista knygą *Dagerotipai, ambrotipai, ferotipai*. V. Kuraitei premija teko už A. Rabaciauskaitės ir I. Korsaikaitės pernai sudarytą knygą *Lietuviški elementoriai*. B. Leonavičiui premija paskirta už 2000 m. išleistas V. Vizgirdos knygas *Viktoras Liutkus* apipavidalinimą.

Konkurso komisija paskelbė paskatinamąją premiją dailininkams: I. Žibučiui, D. Kadz-dailiui, R. Orantui, E. M. Ločytei, A. Žvilbiui ir kitiems.

Iš viso leidyklos konkursui pateikė 63 knygas.

Apdovanojimai bus įteikti vasario 8 d. Vilniaus knygų mugės metu.

KATALIKŲ BAŽNYČIA RYTŲ EUROPOJE

Atkelta iš 1 psl.

Bažnyčia privalo veikti ir įtakoti visuomenę, kuri, nepaisant augimo ir atvirumo permainingiems, vis dar pasireiškia kaip cinikiška, materialistiška. Dažnai korumpuota ir kartais atšiauri religijai. Mokymas ir formavimas seminarijose turi būti pakeltas iki aukščiausio lygio, mokymai ir metodologija, praturtinę Bažnyčią po Vatikano II Susirinkimo, turi tapti veiksmingais. Visa organizacinė parapijinio gyvenimo veikla, kuri įtraukia ir praturtina JAV Bažnyčią, daugelyje Rytų Europos šalių dar laukia išvystymo. Reikia, kad ir jauniems, ir vyresniems kunigams būtų prieinamas nuolatinis lavinimasis bei formavimas. Kadangi labai daug kunigų gyvena ir dirba privačiai, atsiskyrę vieni nuo kitų, labai dažnai pasigendama kunigiškos vienybės bei brolybės. Daugeliu atvejų, kunigai nepasitiki vieni kitais ar net vyskupu. Akivaizdu, jog tai įtakoja jų moralę ir tarnystę.

Labiausiai šiuo metu turi būti atlikti praktiški pakeitimai kunigų išlaikymo srityje. Dabar kunigai išsilaiko iš Mišijų ar kitokių aukų. Kai kunigai sensta, ar sveikata jų pradeda blogėti, jie vis labiau susirūpina savo materialine padėtimi. Pasekmė — kyla kova dėl vadinamųjų turtin-gesnių parapijų, nenoras prie-

sikelti į kitą parapiją, jei jaučiama, kad turima padėtis yra labiau užtikrinta. Kunigai niekada negalės visiškai pasišvęsti pastoracijai, jeigu jų pragyvenimas nebus užtikrintas. Jiems reikalingas tinkamas pensijos draudimas, tvirta sveikatinė programa, garantuotas ir bendrai visiems nustatytas atlyginimas.

Dažnai Rytų Europos kunigai atrodo nepasitikintys pasauliečiais, uždari ir nenorintys dalintis atsakomybe su kitais. Nors aš manau, kad jie tiesiog jaučia materialinį ir dvasinį netikrumą. Daugelis nenori apiešti senų įpročių, nes jie nežino, ko dabar iš jų yra reikalaujama.

visos parapijos gerovės.

Tautiškumas

Diskutuojant Bažnyčios aspektus Rytų Europoje, aš esu įsitikinęs, jog tokia Bažnyčia, kokia ji dabar pasirodo, yra mažiau tautinė, nei ji buvo prieš Antrąjį pasaulinį karą. Kad kirkščionybė yra Dievo karalystė, viršesnė už valstybes ar tautas, yra tiesa, patvirtinta visos eilės teigiamų ar neigiamų veiksmų: istorijos, komunizmo, Vatikano II Susirinkimo, žiniasklaidos, interneto, išsilavinusių pasauliečių, gilesnių teologinių išsilaivinimų turinčių kunigų, pagaliau Šventosios Dvasios veikimo. Bažnyčia negali veikti kaip valstybės ar tautos sąžinės balsas, jei ji yra per tampriai susieta su tautiniu identitetu. Esu įsitikinęs, jog Bažnyčios ir tautos tapatinimas — kaip lygių sava svarba, yra ortodoksinės teologijos klaida. Ortodoksų Bažnyčios yra tautinės Bažnyčios, kurių atsidavimas tautai yra taip pat didelis, kaip ir Evangelijai. Tačiau toks vienodas atsidavimas tarnauti Evangelijai ir valstybei sukuria teologiskai nepriimtina situaciją. Kaip pavyzdį galime paminėti serbų kunigus, kurie lydėjo savo armijas ir Bažnyčios vardu laimėjo užgrobtas žemes.

Bažnyčia yra visuotinė ir transcendentali. Ji privalo pakilti virš tautos ar valstybės, kad galėtų tarnauti Evangelijai. Bažnyčia turi būti supras-ta kaip Bažnyčia Lietuvoje. Bažnyčia Amerikoje ar kur kitur, o ne Lietuvos Bažnyčia, Amerikos ar su kokiais kitos šalies vardu susieta Bažnyčia. Bažnyčios veiklos sritis yra žmonių protai, širdys ir sielos, o ne buvimas tautine puošmena. Žinoma, kad Bažnyčia praturtina tautą ir tautiškumą, tačiau ji negali būti tautos tarnaitė. Ji visada yra Dievo tarnaitė, vedanti visus žmones ir tautas pas Dievą.

Katalikų Bažnyčia Lietuvoje

Bažnyčia Lietuvoje yra gyva, tačiau taip pat turi problemų, tiek santykiuose tarp vyriausybės ir hierarchijos, tiek sunkumų, sprendžiant paaukimum, kunigiškojo gyvenimo, judėjimų, tautiškumo klausimus. Paaukimum skaičius Lietuvoje yra didelis. Jauni vyrai bei moterys, kurie ruošiasi Bažnyčios tarnybai, yra inteligentiški, entuzias-tingi, atsidavę ir trokštantys mokytis. Tačiau jaunimo entuziazmas nepadarys jų gyvenimo lengvesniu, ypač dabar, kai jaunimas pradeda įtakoti pakeitimus Bažnyčios gyvenime. Tai turi būti jaudinantis laikas. Yra žavimasi Bažnyčia Lietuvoje dėl jos kentejimų, ištikimybės ir drąsos. Tačiau kartais Lietuvos katalikiškumas yra perdedamas, nepaisant realybės. Būtent, bažnyčios lankymas yra nedidelis — mažiau nei 20 proc. tikinčiųjų lanko bažnyčią. Bažnyčia Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, kencia nuo istorinio antiklerikalizmo ir tam tikro religinio cinizmo.

Turi būti vystomas parapijos gyvenimas ir veikla to organizacijų bei draugijų, kurios veikia parapijos ribose. Programos jaunimui yra dar viena svarbi būtinybė Bažnyčiai Lietuvoje. Bažnyčios energija, mano manymu, per dažnai išeikvojama pastatų statymui ir remontui, o ne bendruomenių ar žmonių ugdymui.

Tačiau Bažnyčia visada yra Dievo rankose. Todėl aš optimistiškai žvelgiu į Bažnyčios ateitį. Netrukus trys, galbūt ir keturi vyskupijos turės naujus vyskopus, naujus vadovus. Vis daugiau kunigų grįžta iš studijų, pasisėmę žinių, kūrybingų idėjų, naujos energijos. Palaimintoji Dievo Motina, kuri yra ypatinga Lietuvos globėja, ir toliau užtaria mus, ir išmelsdama malonių, kurios praturtina Bažnyčią. Lietujimas, neapleis ir dabar.

ateitį. Netrukus trys, galbūt ir keturi vyskupijos turės naujus vyskopus, naujus vadovus. Vis daugiau kunigų grįžta iš studijų, pasisėmę žinių, kūrybingų idėjų, naujos energijos. Palaimintoji Dievo Motina, kuri yra ypatinga Lietuvos globėja, ir toliau užtaria mus, ir išmelsdama malonių, kurios praturtina Bažnyčią. Lietujimas, neapleis ir dabar.

Lietuviai už Lietuvos ribų

Mūsų, lietuvių už Lietuvos ribų, istorija buvo įdomi ir dažnai sudėtinga. Pirmieji imigrantai bėgo nuo tarnybos caro armijoje ar nuo ekonominių sunkumų. Čia atvykusieji dažnai buvo paprasti, menkai išsilavinę žmonės. Pirmieji lietuvių imigrantai dirbo labai sunkiai, statė parapijas, mokyklas, bažnyčias, ligonines ir kitas įstaigas. Čia jie sukūrė lietuvių įvaizdą, kuriuo mes visi ir šiandien galime didžiuotis. Jų tikėjimas buvo paprastas, bet stiprus.

Mano karta atvyko čia po Antrojo pasaulinio karo. Mes buvome ne imigrantai, bet pabėgėliai, nes buvome priversti bėgti. Kadangi atvykome, turėdami pabėgėlių mentalitetą, išvaizdavo, kad ši mūsų p dėtis yra laikina. Tad mūsų energija ir ištikimai buvo sudedami ne į institucijas, bet į bendrą reikalą — išsaugoti tautinį identitetą, dirbti Lietuvai labui. Daug tų pastangų buvo vaisingos. Lietuviškas identitetas buvo išsaugotas, o taip pat, galime sakyti, ka manėm busiant tikrą vaidmenį, atstatant Lietuvos nepriklausomybę. Tačiau tai, ką manėm busiant „laikina“, tapo pastovia realybe. Dabar mes save labiau identifikuojame su imigrantais, o ne pabėgėliais. Čia yra mūsų namai, mūsų vaikų ir jų vaikų namai. Lietuvoje gyvenantys lietuvių yra atsakingi už Lietuvos ateitį, ne mes. Mes galime padėti, patarti, padrasinti, kritikuoti, tačiau Lietuva yra pirmiausia jų, ne mūsų.

Mūsų atsakomybėje yra mūsų tikėjimas, labai gera išlaikyti mūsų tautinį palikimą bei skirtingumą, tačiau visa tai turi būti pakviesta tikėjimui. Dievas nepaklaus, ar mes buvome geri lietuviai. Jis paklaus, ar mes buvome geri, ar įrodėme gyvenimu, kad mylime Jį ir savo artimą. Begyvendami esame susirūpinę pasaulio problemomis, savo pačių asmenine padėtimi. Kai artėjame prie gyvenimo pabaigos, mums yra duodama perspektyva ir malonė matyti, kad tai, kas tikrai yra vertinga, viršija mūsų gyvenimą, mūsų istoriją, mūsų laiką. Tai yra Dievo pašaukimas ir mūsų atsakymas į tą pašaukimą.

Pagalbos suteikimas yra ne tik galimybė, bet būtinausia pareiga. Ta pareiga yra pasirūpinti nuosirdžiau priėmimu, gyvenamu plotu, aplinka dabar atvykstantiems lietuviams. Lietuvių priėmimas šioje šalyje reikalauja iš mūsų didelio supratimo, nes tie naujieji imigrantai nebūtinai palaikys mūsų idėjas ar gyvens mūsų rūpesčiais. Aš manau, kad dabartiniai lietuvių imigrantai yra panašūs į pirmosios, bet ne mūsų kartos imigrantus. Turime mylėti šiuos lietuvių imigrantus, turime rūpintis jais, dirbti su jais. Ankstyvesnės kartos palaikė institucijas, kurios padėjo mums. Tos institucijos buvo jų palikimas. Tegul tai būna ir mūsų palikimas.

(BNS) Švč. M. Marijos bažnyčia Šiaudinėje.

